

DOI: https://doi.org/10.32782/inclusive_economics.7-8
УДК 330.1

Тріпак М. М.

доктор економічних наук,
професор кафедри фінансів, обліку та оподаткування імені С. Юрія,
академік НАН вищої освіти України,
заслужений працівник освіти України, ректор,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6924-5469>

Левченко Я. С.

доктор економічних наук,
професор кафедри публічного управління,
менеджменту та інклюзивної економіки,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»

Григор'єва Н. М.

викладач-асистент кафедри фінансів,
обліку та оподаткування імені С. Юрія,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»

ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Вступ. У статті обґрунтовано теоретично-прагматичні механізми, які включають розподіл інвестицій у розвиток освітньої інфраструктури, фінансування спеціалізованих засобів і підтримку наукових досліджень, а також стипендіальні та грантові програми, що сприяють навчанню та професійному розвитку здобувачів з особливими потребами, забезпечуючи сталість та ефективність інклюзивної освіти. **Мета статті** – визначити особливості оцінки повернення інвестицій держави у інклюзивну вищу освіту в Україні, і запропоновано комплексний підхід, який ґрунтується на аналізі ряду макроекономічних та освітніх показників. **Наукова новизна.** Значимість процесу інституціоналізації інклюзивної освіти в контексті соціально-економічної динаміки сучасного суспільства є незаперечною. Даний процес не лише сприяє доступу до необхідних знань і навичок, але й сприяє консолідації соціальних цінностей, орієнтованих на інклюзивність, толерантність та взаєморозуміння. Особливості оцінки повернення інвестицій держави у інклюзивну вищу освіту в Україні. Методика включає вивчення динаміки видатків держбюджету на підготовку кадрів, середньої заробітної плати випускників, та їх працевлаштування. Основний акцент робиться на загальний дохід, який держава отримує від податків з заробітних плат працевлаштованих випускників та доданої вартості, яку вони генерують, що дозволяє оцінити, наскільки ефективно вкладені кошти перетворюються на економічні та соціальні вигоди, що сприяє розвитку країни. **Результати.** Ключовим елементом є розрахунок даних про рентабельність інвестицій (ROI), яка вираховується як співвідношення загальних доходів держави від працевлаштованих випускників до інвестицій в їх освіту, дозволяючи відслідковувати вигоди інклюзивної освіти в довгостроковій перспективі. Методика слугує основою для розробки та адаптації політик, спрямованих на підвищення ефективності інвестицій у інклюзивну освіту, забезпечуючи не тільки економічне, але й соціальне зростання. Оцінюючи вплив інклюзивної освіти на економічну активність випускників і вклад освіти у формування людського капіталу, держава може визначати оптимальні обсяги фінансування і вносити корективи в освітні ініціативи.

Ключові слова: інклюзивні державні інституції, інституціоналізація, інклюзивна вища освіта, інвестиції держави, видатки на підготовку кадрів, фінансування, видатки бюджету на освіту, працевлаштування випусника, показник рентабельності інвестицій в освіту.

Marian Tripak, Yaroslava Levchenko, Nataliia Hryhorieva
Educational and Rehabilitation Institution of higher Education
“Kamianets-Podilskyi State Institute”

ECONOMIC MECHANISMS OF THE INSTITUTIONALIZATION OF THE INCLUSIVE HIGHER EDUCATION IN UKRAINE

Introduction. The article is devoted to the theoretical and pragmatic mechanisms that include the distribution of investments in the development of educational infrastructure, financing of specialized facilities and support for scientific research, as well as scholarship and grant programs that promote the learning and professional development of applicants with special needs,

ensuring the sustainability and effectiveness of inclusive education. The **purpose** of the article is to determine the features of assessing the return on state investment in inclusive higher education in Ukraine, and a comprehensive approach is proposed, which is based on the analysis of a number of macroeconomic and educational indicators. **Scientific novelty.** The significance of the process of institutionalization of inclusive education in the context of the socio-economic dynamics of modern society is undeniable. This process not only facilitates access to the necessary knowledge and skills, but also contributes to the consolidation of social values focused on inclusiveness, tolerance and mutual understanding. Features of assessing the return on state investment in inclusive higher education in Ukraine. The methodology includes studying the dynamics of state budget expenditures on training, the average salary of graduates, and their employment. The main emphasis is on the total revenue that the state receives from taxes on the salaries of employed graduates and the added value they generate, which allows us to assess how effectively the invested funds are converted into economic and social benefits that contribute to the development of the country. **Results.** A key element is the calculation of return on investment (ROI) data, which is calculated as the ratio of the state's total revenue from employed graduates to the investment in their education, allowing the benefits of inclusive education to be tracked in the long term. The methodology serves as the basis for developing and adapting policies aimed at increasing the effectiveness of investments in inclusive education, ensuring not only economic but also social growth. By assessing the impact of inclusive education on the economic activity of graduates and the contribution of education to the formation of human capital, the state can determine the optimal amount of funding and make adjustments to educational initiatives.

Key words: inclusive state institutions, institutionalization, inclusive higher education, state investments, expenditures on personnel training, financing, budget expenditures on education, graduate employment, indicator of return on investment in education.

Постановка проблеми та її актуальність.

Інституціоналізація інклюзивної освіти відіграє вирішальну роль у розбудові суспільства, де освіта стає доступною для кожного члена, незалежно від його матеріального стану чи фізичних можливостей. Цей процес не просто реалізує конституційні права на освіту, а створює міцну основу для соціально-економічного розвитку, підтримуючи ідею рівності та справедливості у доступі до освітніх ресурсів. Системна інтеграція інклюзивної освіти в інституційну структуру держави відображає зростаючу увагу суспільства до індивідуальних освітніх потреб та сприяє формуванню більш гармонійного суспільства.

Мета статті – визначити особливості оцінки повернення інвестицій держави у інклюзивну вищу освіту в Україні, і запропоновано комплексний підхід, який ґрунтується на аналізі ряду макроекономічних та освітніх показників.

Завдяки інституціоналізації інклюзивної освіти визначаються й закріплюються ключові принципи та підходи до навчання, які орієнтуються на забезпечення максимальної адаптивності та врахування особливостей кожної особи, що сприяє створенню інклюзивного навчального середовища, де кожен учень має змогу реалізувати свій потенціал. Врахування індивідуальних потреб студентів і адаптація навчальних програм і підходів стає не лише вимогою сучасності, а й обов'язком освітніх інституцій.

Значимість процесу інституціоналізації інклюзивної освіти в контексті соціально-економічної динаміки сучасного суспільства є незаперечною. Цей процес не тільки сприяє доступу до необхідних знань і навичок, що є критично важливими для професійного прогресу та соціальної інтеграції індивідів, але також сприяє консолідації соціальних цінностей, орієнтованих на інклюзивність, толерантність та взаєморозуміння.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Адаптивність до диверсифікованих потреб та визнання унікальності кожного індивіда зміцнюють соціальну згуртованість та створюють оптимальні умови для сталого економічного зростання, відображаючи трансформаційний потенціал інклюзивної освіти у формуванні основи справедливого та продуктивного суспільства.

Отож, традиційний механізм соціалізації в інклюзивній освіті виявляється через засвоєння студентами з інвалідністю загальноприйнятих норм та еталонів поведінки, що сприяє їхньому включенню у соціальні процеси. В інституційних умовах, таких як інклюзивні вищі навчальні заклади, спеціально організована освітня діяльність включає різноманітні форми навчання — від ігрової до трудової, що дозволяє студентам з інвалідністю знаходити найбільш комфортні способи засвоєння матеріалу.

Стилізований механізм проявляється через субкультури, які можуть сформуватися в освітніх закладах серед студентів з інвалідністю, що сприяє їх соціальній адаптації та формуванню групової ідентичності, яка відіграє ключову роль у психологічній підтримці та самовираженні.

Міжособистісний механізм соціалізації в інклюзивних умовах стосується взаємодії студентів з інвалідністю з педагогами, одногрупниками, а також із зовнішніми партнерами у процесі виробничих практик та стажувань, що розширює їхні соціальні контакти та професійні зв'язки.

Враховуючи специфіку інклюзивної освіти для студентів з особливими освітніми потребами варто зауважити, що соціально-психологічні та спеціальні педагогічні механізми інституціоналізації інклюзивної вищої освіти включають комплекс заходів, спрямованих на підтримку фізичного та психологічного

здоров'я студентів з інвалідністю та їхню професійну інтеграцію, яка включає такі напрямки:

1. Фізична реабілітація. Забезпечується через навчальні заняття з фізичної культури, адаптовані спортивні програми, включаючи сидячий волейбол та інші види спорту для осіб з інвалідністю, а також через арттерапію та оздоровчий масаж. Організація пішохідних та туристичних походів сприяє не тільки фізичному, але й соціальному відновленню студентів.

2. Медична реабілітація. Включає медикаментозне лікування, фізіотерапевтичні процедури, балансоване харчування, а також цілодобовий медичний нагляд. Санітарно-освітня робота та дотримання санітарно-епідемічного режиму є ключовими для забезпечення безпеки і здоров'я студентів.

3. Трудова реабілітація. Створення спеціально пристосованих робочих місць та аудиторій, укладання договорів з підприємствами для стажувань та виробничої практики, які враховують особливі потреби студентів, забезпечуючи їх подальше професійне розвиток та сприяння працевлаштуванню.

4. Професійна реабілітація. Організація освітнього процесу, що включає інтеграцію студентів у академічне та громадське життя, формування позитивної мотивації, адаптація освітніх програм до потреб студентів. Навчання викладачів та кураторів для подолання труднощів адаптації студентів з інвалідністю, використання спеціальних освітніх технологій та методик.

5. Побутова реабілітація. Відновлення функцій самообслуговування та досягнення самостійності, адаптація житлових та навчальних приміщень до потреб маломобільних груп, включаючи облаштування широких коридорів, пандусів та спеціальних місць у спільних зонах. Особлива увага приділяється психологічній підтримці для адаптації та інтеграції студентів в освітнє середовище [2].

Аналізуючи три наведені вище групи механізмів інституціоналізації інклюзивної вищої освіти приходимо до висновку, що їх реалізація на практиці є не можливою без економічних механізмів, які забезпечують фінансування заходів щодо підготовки студентів, фахівців інклюзивної освіти, інфраструктури для студентів з особливими освітніми потребами тощо.

Конкретизуємо економічні механізми інституціоналізації інклюзивної освіти в Україні та розглянемо кожен механізм окремо. Так, державне фінансування розвитку інклюзивної освіти в Україні є ключовим економічним механізмом інституціоналізації такої освіти. Цей механізм передбачає розподіл державних коштів для забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх категорій студентів, зокрема для осіб з особливими освітніми потребами. Зауважимо, що наявна статистика Державної казначейської служби України у сфері видатків державного бюджету дає

змогу агрегувати статистичні дані, які дозволяють оцінити загальні тенденції фінансування системи освіти без деталізації на видатки розвитку спеціалізованих закладів інклюзивної освіти. Тим не менше, наявні статистичні дані видатків державного бюджету на освіту, рівень виконання видатків та частка видатків на освіту у сукупних видатках державного бюджету дають змогу зробити висновки щодо реалізації економічних механізмів інституціоналізації інклюзивної освіти на практиці.

Оцінка динаміки фінансування освіти в Україні за період з 2010 по 2023 роки відображає комплексну картину розвитку освіти в країні. Хоча загальний обсяг видатків на освіту зріс у мільярдах гривень, частка цих видатків у відсотках від ВВП зазнала постійного зниження. Таке протиріччя між абсолютним зростанням фінансування та його відносним падінням в контексті економіки країни вимагає глибшого аналізу, особливо з точки зору наслідків для інклюзивної освіти, яка вважається ключовим фактором у забезпеченні рівного доступу до освітніх послуг для всіх верств населення (рис. 1).

Дані рис. 1 свідчать, що абсолютні видатки державного бюджету України на освіту зросли з 28,81 мільярда гривень у 2010 році до піку в 63,84 мільярда гривень у 2021 році, а потім знизились до 60,45 мільярда гривень у 2023 році. Таке зростання, відображає інфляційно-девальваційні процеси в країні та збільшення витрат на освітню сферу в абсолютних цифрах. Водночас відносні показники витрат на освіту до ВВП упродовж аналізованого періоду показують зменшення від 2,66% до 0,92%, що свідчить про зниження пріоритетності освітньої галузі в економічній політиці держави.

Зокрема, зниження відсоткової частки може вказувати на те, що ріст державних видатків на освіту не встигав за темпами зростання економіки або що інші сектори отримували більшу частку бюджетних інвестицій. Такі зміни мали безпосередній вплив на інклюзивну освіту, оскільки для ефективного впровадження інклюзивних практик потрібні значні інвестиції у навчальну інфраструктуру, спеціальне обладнання, підготовку кадрів та розробку відповідних навчальних програм.

Скорочення відносних видатків на освіту може ускладнює забезпечення відповідних умов для людей з обмеженими можливостями і відтак погіршує їх доступ до якісної освіти.

Зменшення фінансування призводить до відставання у створенні інклюзивного освітнього середовища, що забезпечує рівні можливості для всіх студентів. Зокрема, відмітимо що із двох спеціалізованих закладів передвищої інклюзивної освіти до III рівня акредитації інституціоналізувався лише Кам'янець-Подільський державний інститут, а Хар-

Рис. 1. Динаміка видатків державного бюджету України на освіту та їх відношення до ВВП у 2010–2023 роках

**Примітка: Побудовано автором за даними Державної казначейської служби України*

ківський державний соціально-економічний коледж залишився на рівні передвищої освіти.

Окрім цього, жодного центру інклюзивної освіти на базі інших навчальних закладів вищої освіти не було створено, що призводить до висновку щодо недостатньої спроможності держави у сфері фінансової підтримки розвитку інституціональної освіти в цілому, та її інфраструктури зокрема.

Не менш інформативними статистичними даними щодо реалізації економічних механізмів інституціоналізації інклюзивної освіти є динаміка виконання державного бюджету за видатками на освіту та динаміка частки видатків на освіту у сукупних видатках бюджету (рис. 2).

Дані рисунку свідчать, що протягом аналізованого періоду виконання Державного бюджету за видатками на освіту варіюється в межах 88-94%, із значним падінням до 83,35% у 2022 році (пов'язано з війною), але з подальшим відновленням до 93,60% у 2023 році. Стабільне не виконання Державного бюджету України за видатками на освіту свідчить про зниження пріоритетності фінансування галузі освіти порівняно з іншими статтями видатків, наприклад на соціальний захист чи громадську безпеку, де рівень виконання перевищує 95%.

Частка видатків на освіту у сукупних видатках бюджету показує, яку частину від загальних видатків державного бюджету займає освіта. Тут спосте-

Рис. 2. Динаміка виконання державного бюджету України за видатками на освіту та частки видатків на освіту у сукупних видатках бюджету у 2010–2023 роках

**Примітка: Побудовано автором за даними Державної казначейської служби України*

рігається явний тренд зниження: з 9,49% у 2010 році до 1,51% у 2023 році, що свідчить про зменшення пріоритету освіти в структурі бюджетних витрат, що може негативно вплинути на розвиток інклюзивної освіти, оскільки вона вимагає додаткових ресурсів для створення відповідного навчального середовища і підготовки викладачів.

Таким чином, незважаючи на загалом високий відсоток виконання бюджетних видатків на освіту, значне зменшення частки освіти у сукупних видатках бюджету може створювати ризики для забезпечення належного розвитку інклюзивної освіти в Україні, а також загалом для підвищення якості освіти та її доступності для всіх верств населення.

Оплата праці (рис. 3) є одним із ключових економічних механізмів, що впливає на ефективність інституціоналізації інклюзивної освіти. Вона виступає як мотивуючий фактор для працівників освіти, стимулюючи високу якість навчального процесу та залучення до роботи з особами з особливими потребами.

Однак, аналізуючи представлений рисунок, стає очевидним, що середня заробітна плата у галузі освіти в Україні у 2023 році становить лише 12439 гривень, що розміщує її на передостанньому місці в порівнянні з іншими галузями економіки. Таке положення наводить на думку про недооцінювання державою значення праці освітян, що може спричинити зниження їхньої мотивації і, як наслідок, вплинути на якість освітніх послуг.

Надзвичайно високі зарплати в секторах інформаційних технологій та фінансових послуг, які становлять відповідно 37946 та 34393 гривень, вказують на високу цінність цих сфер у сучасному економічному просторі. З іншого боку, критично важлива роль освіти у формуванні кваліфікованого людського капіталу, що необхідний для розвитку цих високооплачуваних секторів, заслуговує на адекватне визнання та винагороду. Значний розрив в оплаті праці між освітою та іншими галузями підкреслює потребу у зміні економічних механізмів, зокрема, підвищення заробітної плати працівників освіти, для забезпечення якісної та інклюзивної освіти.

Недостатній обсяг державного фінансування освіти та невисока оплата праці освітян в Україні спонукають до пошуку альтернативних шляхів розвитку інклюзивної освіти. Одним із відповідей на цю ситуацію стає активізація механізмів комерціалізації, які включають створення платних освітніх курсів, тренінгів та приватних реабілітаційних центрів. Такі кроки можуть бути спрямовані на підвищення доступності та якості інклюзивних освітніх послуг, однак вони також ставлять під сумнів загальнодоступність інклюзивної освіти.

Спеціалізовані державні установи інклюзивної освіти, в свою чергу, шукають новітні шляхи для розвитку своїх навчальних проектів та інфраструктури. Важливим механізмом у цьому контексті є державно-приватне партнерство, що дозволяє залучати приватний капітал для спільної реалізації проектів

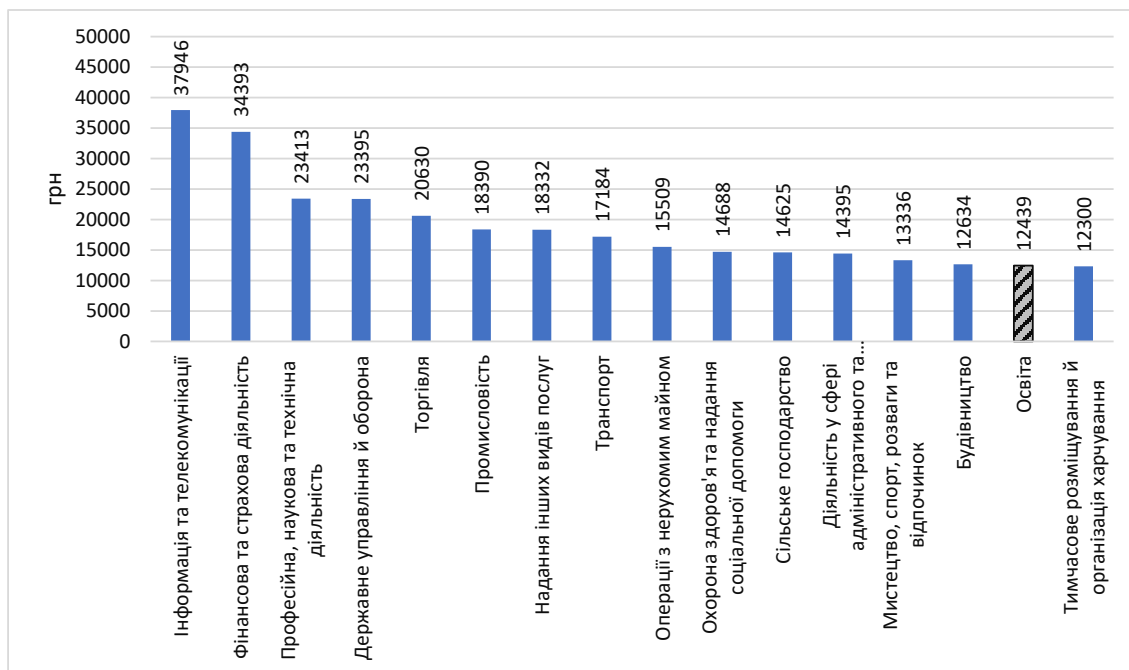

Рис 3. Розмір середньої заробітної плати штатних працівників за галузями економіки у 2023 році*

*Примітка: Побудовано автором за даними Державної служби статистики України

з підвищення якості та доступності освіти. Краудфандингові платформи також відкривають можливості для залучення коштів від широкої аудиторії доброчинців, зацікавлених у підтримці освітніх ініціатив. Не менш важливим є і пошук грантових коштів від міжнародних організацій, що може сприяти інтеграції України у світовий освітній простір та забезпечити необхідну фінансову підтримку для інноваційних проектів в сфері інклюзивної освіти.

Макроекономічне середовище відіграє вирішальну роль у формуванні та розвитку інституціоналізації інклюзивної освіти. Воно охоплює широкий спектр економічних змінних, від ВВП та розподілу державного бюджету до інфляції, рівня безробіття та інвестиційного клімату, які всі разом впливають на можливості фінансування та забезпечення якості освітніх послуг, доступних для осіб з особливими освітніми потребами. Фінансова стабільність країни визначає її спроможність виділяти достатні ресурси для розвитку інклюзивної освіти, створення необхідної інфраструктури та інвестування у кадри, технології та інновації.

Водночас макроекономічні чинники не лише формують бюджетну політику, а й мають прямий вплив на домогосподарства, визначаючи їх здатність до самостійного інвестування в освіту. Високий рівень життя та економічне зростання сприяють підвищенню доступності освіти, в той час як економічна нестабільність може обмежувати доступ до освітніх ресурсів, особливо для вразливих верств населення. Таким чином, макроекономічні чинники інституціоналізації інклюзивної освіти слід аналізувати як важливу основу для створення ефективної, інклюзивної та справедливої освітньої системи.

Перш ніж перейти до аналізу макроекономічних чинників інституціоналізації інклюзивної освіти потрібно визначити ключові показники її розвитку та ефективності.

Так одним із основних показників, який вказує на прямі інвестиції у вищі навчальні заклади та спроможність держави підтримувати і розширювати інклюзивну освіту є видатки державного бюджету на підготовку кадрів вищими навчальними закладами III-IV рівнів акредитації. Зростання цих видатків може свідчити про посилення уваги держави до інклюзивної освіти, тоді як їх зниження може вказувати на пріоритети, що змістилися або на фінансові труднощі держави.

Показник рентабельності інвестицій у вищу освіту визначає, наскільки вигідними є інвестиції в освіту в контексті довготривалих переваг для індивідів та економіки. Висока рентабельність означає, що випускники вищих навчальних закладів успішно вступають на ринок праці та сприяють економічному зростанню.

Оскільки обсяги видатків на підготовку кадрів закладами вищої освіти III-IV рівнів акредитації та величина індексу людського розвитку є відомими, для забезпечення повноти аналізу макроекономічних чинників інституціоналізації інклюзивної вищої освіти нам необхідно розрахувати коефіцієнт рентабельності інвестицій у інклюзивну вищу освіту (ROI).

Досліджуючи рентабельність інвестицій держави в освіту звертаємо увагу на необхідність визначення показника, який найбільш повно б відображав повернення державою вкладених коштів у підготовку випускників вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації. Аналізуючи розвиток кар'єри випускника та його економічної активності, зауважимо, що держава може повернути вкладені в його освіту кошти шляхом отримання сплачених податків на заробітну плату випускника та у вигляді доданої вартості, згенерованої випускником впродовж трудової діяльності. Тому формула повернення державою інвестицій у освіту, виходячи з загального доходу від податків на заробітну плату, генеровану випускниками додану вартість та витрат на освіту матиме вид (1):

$$ROI = \left(\frac{T - C}{C} \right) \times 100\%, \quad (1)$$

де: ROI – повернення інвестицій, виражене у відсотках; T – загальний дохід держави від податків на заробітну плату працевлаштованих випускників та генерованої ними додану вартість; C – загальні витрати на освіту, тобто інвестиції, які держава витратила на підготовку кадрів.

В свою чергу, загальний дохід працевлаштованого випускника впродовж кар'єрного періоду розраховується за формулою виду (2):

$$D = S \times \sum_{t=0}^{n-1} (1 + r + k)^t, \quad (2)$$

де: D – загальний дохід працевлаштованого випускника за весь кар'єрний період; S – початкова середня заробітна плата; r – щорічний відсоток зростання заробітної плати; k – кар'єрний коефіцієнт зростання заробітної плати; n – кількість років у кар'єрі; t – номер року в кар'єрі, починаючи з нуля.

Розраховуючи загальний дохід працевлаштованого випускника за весь кар'єрний період та коефіцієнт повернення державою інвестицій в освіту з метою уникнення статистичних викривлень реальних темпів зростання середньої заробітної плати, видатків Державного бюджету України на освіту використовуватимемо значення показників у доларовому еквіваленті. Так, використовуючи наявні статистичні дані динаміки середньої заробітної плати в Україні розрахуємо (рис. 4) щорічний відсоток зростання заробітної плати, який за 2010–2021 роки складає 8%.

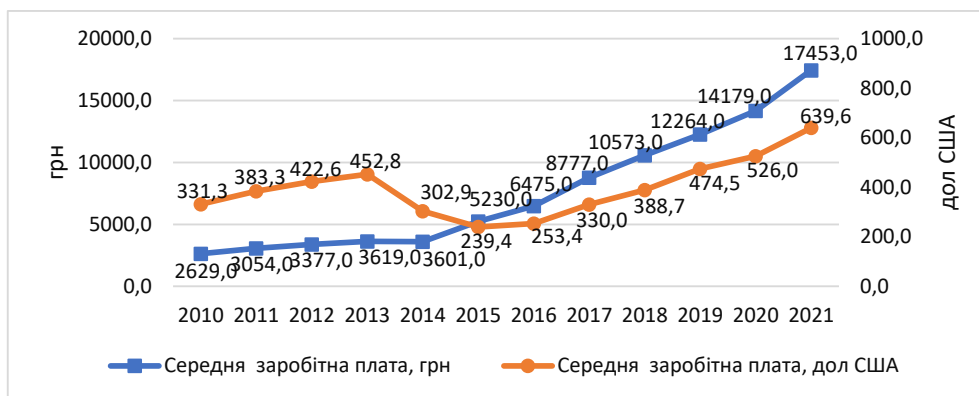

Рис.4. Динаміка середньої заробітної плати в Україні у 2010–2021 роках*

*Примітка: Побудовано автором за даними Державної служби статистики

Аналізуючи динаміку зростання середньої заробітної плати в Україні виражену в доларах США, зауважимо, що така динаміка чітко вказує на економічну кризу зумовлену анексією росією Криму і окупацією частини Донбасу та нівелює викривлення динаміки заробітної плати зумовленої трикратною девальвацією гривні.

Такий підхід дозволяє отримати реалістичні ряди динаміки показників повернення інвестицій держави в освіту.

Що ж стосується кар'єрного коефіцієнта зростання заробітної плати, то у зарубіжній економічній літературі він варіюється в межах 1-3% та обґрунтовується такими вченими як Г.Беккер, Е. Ганушек, Д. Джемісон, Е.Джемісон, Л. Вьосманн. Зважаючи на те, що ми досліджуємо освіту випускників вищих закладів освіти кваліфікації бакалавр/магістр, то вважаємо за доцільне використовувати кар'єрний коефіцієнт зростання заробітної плати на рівні 3%, так як працівники з вищою освітою отримують заробітну плату за вищим тарифним розрядом.

Ще однією змінною формули розрахунку загального доходу працевлаштованих випускників є тривалість кар'єрного періоду, його розраховуємо шляхом різниці між віком виходу на пенсію (середній вік виходу на пенсію 60 років) та віком закінчення навчання в закладах вищої освіти (середній вік закінчення ЗВО – 22 роки), що становить 38 років.

Окрім цього, для розрахунку коефіцієнта повернення державою інвестицій в освіту необхідно розрахувати дохід держави від інвестицій у освіту з урахуванням сплачених працевлаштованими випускниками податків на заробітну плату і генерованої ними доданої вартості. Формула цього показника матиме вигляд (3):

$$T=(D \times p)+V, \quad (3)$$

де: T – загальний дохід держави від податків і доданої вартості, генерованої випускниками; D – за-

гальний дохід працевлаштованих випускників за весь кар'єрний період; p – ставка податку на доходи фізичних осіб; V – вже розрахована загальна додана вартість, створена працевлаштованими випускниками, яка вноситься безпосередньо як вона є.

Враховуючи наведені вище формули, зауважимо, що для коректного їх розрахунку потрібно визначити ще такий важливий показник як частка працевлаштованих випускників вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації. Найважливіша статистична інформація не дає змоги визначити цей показник впродовж аналізованого періоду, оскільки донедавна в Україні був відсутній централізований показник моніторингу працевлаштування випускників, а тому кожен ЗВО моніторив динаміку працевлаштування випускників для власних цілей.

У 2022 році Міністерством освіти України вперше був опублікований звіт з моніторингу працевлаштування випускників закладів вищої та фахової передвищої освіти, відповідно до якого середній показник працевлаштування випускників закладів вищої освіти в Україні складає 58%, що й використовуємо для наших розрахунків.

Зведемо всі необхідні для розрахунку коефіцієнта повернення інвестицій держави у освіту в єдину таблицю (табл. 1).

Дані таблиці 1 свідчать, що протягом 2010–2014 років спостерігалась помірна динаміка ROI, з коливаннями від 58.50% у 2010 році до 37.32% у 2014 році. Цей період характеризується поступовим нарощуванням ефективності використання коштів, інвестованих у освіту, що пов'язано з реформуванням освітніх стандартів та адаптацією до змін економічної політики та ринкових умов.

Зокрема, оптимізація управління освітніми закладами та збільшення уваги до віддачі від освітніх програм сприяли підвищенню ефективності використання ресурсів, хоча і не забезпечили стабільного зростання ROI.

Таблиця 1

Деякі показники ефективності інвестицій держави у підготовку кадрів закладами вищої освіти України у 2010–2021 роках

Роки	Видатки на підготовку кадрів в закладах вищої освіти III–IV рівнів акредитації, млн дол США	Середня кількість працевлаштованих студентів, осіб	Середня заробітна плата за рік, дол США	Кар'єрний період, роки	Загальний середній дохід працевлаштованих випускників, млн дол	Темп зростання середньої заробітної плати випускника з урахуванням кар'єрного коефіцієнта, %	Ставка податку на доходи фізичних осіб, %	Валова додана вартість згенерована працевлаштованими студентами, млн дол США	Дохід держави від податків на заробітну плату випускників та створеної ними доданої вартості у ВВП, млн дол США	ROI, %
2010	1386,30	315346,00	3975,48	38,00	151,07	0,00	0,42	141209,14	2197,33	58,50
2011	1494,51	307284,00	4599,65	38,00	2164,18	0,11	0,42	169333,84	2561,09	71,37
2012	1893,01	302006,00	5071,19	38,00	2386,05	0,11	0,42	182591,75	2863,92	51,29
2013	1982,41	281358,00	5433,25	38,00	2556,40	0,11	0,42	190498,81	2776,15	40,04
2014	1265,37	235132,00	3635,34	38,00	1710,46	0,11	0,42	133503,87	1737,59	37,32
2015	811,22	216920,00	2873,01	38,00	1351,78	0,11	0,42	91030,98	1201,46	48,10
2016	783,17	184846,00	3040,94	38,00	1430,79	0,11	0,42	93355,87	1060,78	35,45
2017	764,60	208742,00	3960,05	38,00	1863,25	0,11	0,42	112090,50	1449,00	89,51
2018	957,86	207292,00	4664,47	38,00	2194,68	0,11	0,42	130891,09	1659,31	73,23
2019	1163,11	193488,00	5694,12	38,00	2679,15	0,11	0,42	153883,05	1797,12	54,51
2020	984,06	223880,00	6311,71	38,00	2969,72	0,11	0,42	156617,72	2204,38	124,01
2021	1163,63	151960,00	7675,53	38,00	3611,42	0,11	0,42	168602,38	1642,82	41,18

*Примітка: Розраховано автором за даними Державної служби статистики

У період з 2015 по 2017 рік спостерігається значне підвищення ROI, досягаючи максимуму в 89.51% у 2017 році. Таке підвищення могло бути зумовлено кількома факторами: підвищенням якості освітніх послуг, ефективнішим використанням освітніх ресурсів, а також збільшенням продуктивності випускників, що відбулося на зростанні доданої вартості. Висока додана вартість свідчить про те, що освічені кадри почали генерувати більший внесок у економіку, що також сприяло підвищенню податкових надходжень.

Значення ROI у період з 2018 по 2021 рік залишається високим, з найвищим показником 124.01% у 2020 році. Показник ROI за 2020 рік здається дещо аномальним, однак у 2020 році зросла кількість випускників вищих навчальних закладів, а рівень фінансування освіти знизився внаслідок пандемії COVID-19 та впровадження дистанційної форми навчання.

Аналіз ROI у державних інвестиціях у вищу освіту в Україні показує, що довгострокові інвестиції в освіту забезпечують значні податкові надходження та сприяють зростанню доданої вартості в економіці. Підвищення якості освіти та адаптація до ринкових потреб є ключовими для забезпечення високого і стабільного ROI. Ці результати повинні стимулювати подальші інвестиції у вдосконалення освітньої сфери, а також впровадження політик, що

зосереджені на підвищенні компетентностей випускників, щоб вони могли ефективно впливати на економічний розвиток країни.

Використовуючи запропоновану нами методику для макроаналізу рентабельності інвестицій в освіту проаналізуємо рентабельність інвестицій у підготовку кадрів вищої освіти (магістрів) у НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» (табл. 2).

Дані табл. 2 свідчать, що коефіцієнт повернення інвестицій держави у підготовку магістрів Кам'янець-Подільським державним інститутом складає 67,83%, що на 7,5% є вищим, ніж середня рентабельність інвестицій державою у підготовку кадрів закладами вищої освіти України III–IV рівнів акредитації за 2010–2021 роки. Це свідчить про ефективно побудований процес організації інклюзивної освіти у КПДІ та реалізації внутрішньої політики сприяння працевлаштування випускників, особливо випускників з особливими потребами.

Таким чином отримавши всі необхідні базові показники ефективності інвестицій у інклюзивну освіту проведемо дослідження макроекономічних чинників, які визначають ефективність інституціоналізації інклюзивної освіти. При цьому зауважимо, що з метою уникнення викривлення даних період повномасштабної агресії росії проти України, що розпочався у 2022 році враховувати не будемо.

Таблиця 2

**Деякі показники ефективності інвестицій держави у підготовку кадрів магістрів
Кам'янець-Подільським державним інститутом у 2023 році***

Роки	Видатки на підготовку кадрів в закладах вищої освіти III–IV рівнів акредитації, млн дол США	Середня кількість працевлаштованих студентів, осіб	Середня заробітна плата за рік, дол США	Кар'єрний період, роки	Загальний середній дохід працевлаштованих випускників, млн дол	Темп зростання середньої заробітної плати випускника з урахуванням кар'єрного коефіцієнта, %	Ставка податку на доходи фізичних осіб, %	Валова додана вартість згенерована працевлаштованими студентами, млн дол США	Дохід держави від податків на заробітну плату випускників та створеної ними доданої вартості у ВВП, млн дол США	ROI, %
2023	400,90	16,00	460,10	38,00	17483,80	0**	0,42	111,48	128,97	67,83

*Примітка: Побудовано автором за даними НРЗВО Кам'янець-Подільського державного інституту та Державної служби статистики України

** Оскільки 2023 рік обрано базовим роком для розрахунку ROI, то коефіцієнт зростання заробітної плати рівний нулю.

Використовуючи методи підстановок та кореляційного аналізу ми визначили макроекономічні змінні, які мають найвищий рівень зв'язку із динамікою видатків Державного бюджету України на підготовку кадрів вищими закладами освіти III–IV рівнів акредитації та рентабельністю державних інвестицій в інклюзивну освіту.

Визначені показники згруповано у табл. 3.

Дані табл. 3 свідчать, що динаміка видатків на підготовку кадрів за період 2010–2021 років показує значні коливання, що відображає загальноєкономіч-

ний стан країни і пріоритети у фінансуванні освіти. Значний спад видатків у 2014–2016 роках міг бути зумовлений економічною кризою і нестабільністю, що суттєво впливає на обсяги державного фінансування освіти. Наслідки таких спадів можуть включати зниження якості освітніх послуг і обмеження доступу до інноваційних навчальних ресурсів. Відновлення та зростання видатків у наступні роки вказує на покращення економічної ситуації та реінвестиції у вищу освіту, що є ключовим для підготовки кваліфікованих кадрів в умовах інклюзивної освіти.

Таблиця 3

Макроекономічні чинники інституціоналізації інклюзивної освіти у 2010–2021 роки

Роки	Видатки на підготовку кадрів вищими навчальними закладами, млн дол США	Рентабельність інвестицій в освіту (ROI), %	Дефіцит Державного бюджету, у % до ВВП	Інфляція, %	Валютний курс, грн/дол США	Середня заробітна плата, дол США	Рівень економічної складності	Кількість випускників	Дефіцит державного бюджету, млрд. дол. США
2010	1386,3	58,5	5,9	9,1	7,9	3975,5	31,0	315346,0	8,1
2011	1494,5	71,4	1,8	4,6	8,0	4599,6	32,0	307284,0	3,0
2012	1893,0	51,3	3,8	-0,2	8,0	5071,2	35,0	302006,0	6,7
2013	1982,4	40,0	4,5	0,5	8,0	5433,3	36,0	281358,0	8,1
2014	1265,4	37,3	5,0	24,9	11,9	3635,3	37,0	235132,0	6,6
2015	811,2	48,1	2,3	43,3	21,8	2873,0	39,0	216920,0	2,1
2016	783,2	35,4	2,9	12,4	25,6	3040,9	39,0	184846,0	2,7
2017	764,6	89,5	1,6	13,7	26,6	3960,1	40,0	208742,0	1,8
2018	957,9	73,2	1,7	9,8	27,2	4664,5	43,0	207292,0	2,2
2019	1163,1	54,5	2,0	4,1	25,8	5694,1	43,0	193488,0	3,0
2020	984,1	124,0	5,2	5,0	27,0	6311,7	44,0	223880,0	11,1
2021	1163,6	41,2	3,6	10,0	27,3	7675,5	44,0	151960,0	9,8

*Примітка: Розраховано автором за даними Державної служби статистики

Рентабельність інвестицій у освіту варіюється протягом аналізованого періоду, вказуючи на зміну ефективності освітніх інвестицій у різні роки.

Високий показник ROI у 2020 році (124%) може бути пов'язаний з підвищенням вартості освітніх послуг або зміною у вимірюванні виходів освітньої діяльності, таких як підвищення затребуваності випускників на ринку праці. Значні коливання ROI можуть також вказувати на нестабільність у фінансуванні або зміни в умовах ринку праці, що впливають на доходи випускників. Стабільні і високі показники ROI важливі для забезпечення інтересу інвесторів та держави у підтримку освітніх програм, особливо в контексті інклюзивної освіти, яка вимагає додаткових ресурсів для адаптації та інтеграції студентів з особливими потребами.

Динаміка дефіциту державного бюджету є мінливою з року в рік, з найвищими піками у 2010, 2013, та 2020 роках. Високий дефіцит у 2020 році (11,1 млрд дол. США) можливо був викликаний екстраординарними економічними умовами через пандемію COVID-19, що вимагало збільшення витрат на охорону здоров'я та соціальний захист, що могло зменшити доступність коштів для інших секторів, включаючи освіту. Низькі показники дефіциту у середині десятиліття можуть відображати періоди економічної стабілізації та ефективнішого управління державними фінансами. Важливо зазначити, що стабільність та державного бюджету є критичними для підтримки тривалих інвестицій у освітню сферу, особливо у контексті інклюзивної освіти, яка вимагає значних ресурсів для забезпечення адекватної підтримки всіх учнів.

Інфляція має безпосередній вплив на економічні умови країни та на її освітній сектор. Високі показники інфляції у 2014 (24,9%) та 2015 роках (43,3%) свідчать про значні економічні виклики, які зазвичай призводять до падіння реальної вартості зарплат та інших доходів, що в свою чергу може обмежувати можливості населення інвестувати у вищу освіту. Також, інфляція може підвищувати вартість навчальних матеріалів та обладнання, що ускладнює оновлення та модернізацію освітньої інфраструктури. Зниження інфляції у наступні роки до більш помірних рівнів сприяє покращенню економічної стабільності, що є важливим для забезпечення сталого розвитку освітньої сфери, особливо в контексті фінансування інклюзивної освіти.

Валютний курс має істотний вплив на економіку країни, включно з освітньою галуззю. Суттєва девальвація гривні у 2015 році (21,8 грн/дол. США) могла значно підвищити вартість імпортованих освітніх ресурсів, таких як література, технологічне обладнання, і навіть участь у міжнародних освітніх програмах. Це, у свою чергу, могло ускладнити

доступ до новітніх освітніх ресурсів та технологій, особливо у вищих навчальних закладах. Стабілізація курсу в наступні роки дозволяє знизити ці труднощі і сприяє здоровій економічній основі для інвестицій у освітню сферу. Важливість стабільного валютного курсу не може бути недооцінена, особливо в контексті забезпечення ефективного фінансування інклюзивної освіти, що вимагає доступу до глобальних освітніх ресурсів та інтеграції з міжнародними освітніми стандартами.

Середня заробітна плата є індикатором загального рівня добробуту працівників і впливає на їхню здатність інвестувати в освіту. Від 2010 до 2021 року спостерігається стабільне зростання середньої заробітної плати, що свідчить про покращення економічних умов і збільшення доходів населення. Зокрема, велике зростання заробітної плати після 2017 року може сприяти підвищенню доступності освітніх послуг, особливо інклюзивної освіти, яка може вимагати додаткових ресурсів для забезпечення адекватних умов навчання для усіх учнів. Підвищення заробітної плати також може стимулювати більшу інвестицію в освіту з боку приватних осіб і збільшити запит на вищу освіту, що є критичним для розвитку кваліфікованих кадрів і підтримки економічного розвитку країни.

Рівень економічної складності країни вказує на різноманіття та складність її економіки, яка з 2010 по 2021 рік показала тенденцію до зростання. Збільшення цього показника може свідчити про розвиток більш високотехнологічних і вимогливих галузей, що потребують кваліфікованих кадрів і таким чином стимулює попит на якісну вищу освіту. Рівень економічної складності, який зростає, може також спонукати державу та приватний сектор до збільшення інвестицій у освітню сферу, щоб задовольнити потребу ринку у висококваліфікованих спеціалістах. Для інклюзивної освіти це зростання може створювати додаткові можливості, а також виклики, оскільки вимагає від системи освіти бути гнучкою та адаптованою до потреб усіх учнів, незалежно від їхніх особливих освітніх потреб.

Аналіз кількості випускників вищих навчальних закладів показує загальну тенденцію до зменшення їх числа в період з 2010 по 2021 рік. Це зменшення може бути пов'язане з демографічними змінами, такими як зниження народжуваності, яке веде до зменшення кількості потенційних студентів. Також, можливим фактором є зміна пріоритетів у виборі кар'єрних шляхів, зі зростанням інтересу до альтернативних форм навчання, таких як онлайн-курси або професійне навчання, які не завжди вимагають формальної вищої освіти. Зменшення кількості випускників може створити виклики для ринку праці, особливо в секторах, які потребують висококваліфі-

кованих спеціалістів. В контексті інклюзивної освіти це зменшення може також впливати на доступність та різноманітність освітніх програм, що адаптовані до потреб усіх студентів, включаючи тих з особливими освітніми потребами.

Таким чином, аналіз макроекономічних чинників інституціоналізації інклюзивної освіти показує складні взаємозв'язки між економічним станом країни та освітньою системою. Зміни в державному фінансуванні, інфляція, валютні коливання, зміни у заробітній платі, економічна складність, та демографічні зміни все впливають на розвиток інклюзивної освіти.

З урахуванням аналізу макроекономічних показників та їх впливу на розвиток інклюзивної освіти, важливим кроком у подальшому дослідженні стає кореляційний аналіз. Цей аналіз дозволить виявити статистичні зв'язки між загальними видатками держави на підготовку кадрів в закладах вищої освіти III–IV рівнів акредитації та рентабельністю цих видатків (ROI) (табл. 4). Такий підхід допоможе зрозуміти, як ресурси, вкладені в освіту, перетворюються на економічні та освітні вигоди, що є критичним для оцінки ефективності інвестицій у сферу освіти. Особливу увагу буде приділено впливу макроекономічних змін, таких як інфляція та економічні цикли, на фінансову стабільність і результативність освітніх інвестицій, що є основою для підтримки та розвитку інклюзивної вищої освіти.

Дані табл. 4 свідчать, що існує негативний кореляційний зв'язок між видатками на підготовку кадрів та дефіцитом бюджету (-0,2944), відтак з підвищенням дефіциту бюджету видатки на підготовку кадрів зменшуються. Це може означати, що в умовах бюджетних обмежень інвестиції в освіту стають одним з перших напрямів, що піддаються скороченню.

Сильний негативний зв'язок між видатками на освіту та інфляцією (-0,5492) може вказувати на те,

що з підвищенням інфляції здатність держави фінансувати освітні програми знижується, а це у свою чергу пов'язано з зростанням витрат на утримання та розвиток інфраструктури, яке перевищує зростання бюджетних надходжень.

Виявлена негативна кореляція між видатками на підготовку кадрів та валютним курсом (-0,8248) підкреслює вплив зовнішньоекономічної ситуації на освітні бюджети. Послаблення національної валюти може збільшити вартість імпортованих ресурсів, таким чином зменшуючи можливості для інвестицій у підготовку кадрів. Негативна кореляція між видатками на освіту та рівнем економічної складності (-0,5691) може вказувати на те, що в країнах з більш складною економікою видатки на освіту зменшуються через більшу ефективність та оптимізацію освітнього процесу або через перерозподіл фінансування на користь інших секторів з вищою економічною складністю. Невелика негативна кореляція між ROI та дефіцитом державного бюджету у відсотках до ВВП у базовий рік (-0,0368) не дає підстав для однозначних висновків про сильний зв'язок між цими показниками, але трохи більша негативна кореляція у третій рік роботи працевлаштованих випускників (-0,4138) може вказувати на те, що в довгостроковій перспективі збільшення дефіциту бюджету може мати негативний вплив на рентабельність інвестицій у освіту. Кореляція між ROI та інфляцією коливається від слабкої негативної у базовий (-0,2210) та другий рік (-0,2063) до помітної позитивної у третій рік роботи (0,3561). Позитивна кореляція в третій рік може свідчити про те, що інфляція може частково сприяти зростанню ROI, що пов'язано із інфляційним здорожчання освітніх послуг. Позитивна кореляція між ROI та валютним курсом, що зростає з базового року (0,3207) до третього року (0,6053), вказує на те, що зміцнення на-

Таблиця 4

Результати кореляційного аналізу макроекономічних чинників інституціоналізації інклюзивної вищої освіти та видатків державного бюджету на вищу освіту і рентабельності державних інвестицій у вищу освіту України за 2010–2021 роки

ПОКАЗНИКИ	Видатки на підготовку кадрів закладами вищої освіти, млн дол США	Рентабельність інвестицій в освіту (ROI), (базовий рік, t_0)	Рентабельність інвестицій в освіту (ROI), (другий рік роботи, t_1)	Рентабельність інвестицій в освіту (ROI), (третій рік роботи, t_2)
Рентабельність інвестицій в освіту (ROI), %	-0,2944			
Дефіцит Державного бюджету, у % до ВВП	0,3923	-0,0368	-0,3053	-0,4138
Інфляція, %	-0,5492	-0,2210	-0,2063	0,3561
Валютний курс, грн/дол США	-0,8248	0,3207	0,4075	0,6053
Середня заробітна плата, дол США	0,2913	0,2210	0,0074	-0,3158
Рівень економічної складності	-0,5691	0,2811	0,2530	0,5248
Кількість випускників	0,7163	0,0374	-0,4410	-0,4774
Дефіцит державного бюджету, млрд. дол. США	0,4183	0,1359	-0,3838	-0,5180

ціональної валюти може мати сприятливий вплив на довгострокову рентабельність інвестицій в освіту. Це може бути пов'язано зі зниженням вартості імпорту освітніх ресурсів і зростанням міжнародної конкурентоспроможності випускників. Позитивна кореляція між ROI та рівнем економічної складності у третій рік роботи (0,5248) свідчить про зв'язок між високою рентабельністю інвестицій в освіту та більш складною, високотехнологічною економікою. Розвинені економіки з високим рівнем економічної складності можуть пропонувати випускникам більші можливості для високооплачуваної роботи, що підвищує ROI.

Зауважимо, що кореляція не завжди вказує на причинно-наслідковий зв'язок, проте вона може виявити певні тенденції. Позитивна кореляція між цими показниками (0,2913) може свідчити про те, що зі збільшенням заробітної плати зростає інвестиційний потенціал освіти, а отже і здатність держави чи приватних осіб фінансувати підготовку кадрів. З іншого боку, збільшення видатків на освіту може вести до підвищення кваліфікації робочої сили та відповідно до зростання заробітних плат. Сильна позитивна кореляція (0,7163) вказує на те, що збільшення видатків на освіту корелює із зростанням кількості випускників. Це може відображати розширення освітніх можливостей та поліпшення доступу до освіти, що є ключовим фактором для розвитку інклюзивної освіти. Видатки на підготовку кадрів і дефіцит державного бюджету в млрд. дол. США: Кореляція між видатками на підготовку кадрів і дефіцитом державного бюджету в млрд. дол. (0,4183) підкреслює можливість того, що у роки із збільшенням дефіцитом бюджету держава може інвестувати в освіту, можливо, з метою стимулювання економіки через розвиток людського капіталу. Відносно невелика кореляція між показниками рентабельності інвестицій в освіту (ROI) і кількістю випускників на початку (0,0374) та від'ємна кореляція у другий (-0,4410) та третій (-0,4774) роки можуть вказувати на більш складні взаємозв'язки, де первинне збільшення кількості випускників не обов'язково веде до пропорційного зростання ROI, особливо якщо ринок праці не здатен абсорбувати нових кваліфікованих спеціалістів.

Кореляційний аналіз макроекономічних показників та їх вплив на процес інституціоналізації інклюзивної освіти виявляє комплексну картину взаємодії економічних факторів і освітньої сфери. З одного боку, збільшення видатків на освіту тісно пов'язане з рівнем заробітної плати, що свідчить про поліпшення інвестиційного клімату та зростання людського капіталу. З іншого боку, негативні кореляції між видатками на освіту та інфляцією, а також між видатками на освіту та дефіцитом держбюджету, вказують на потенційну вразливість освітньої сфери до макроекономічних збурень. Це підкреслює важливість стабільного економічного середовища для забезпечення сталого фінансування освіти. Сильна позитивна кореляція між видатками на освіту та кількістю випускників підтверджує, що інвестиції в освітню сферу є ефективними з точки зору підготовки кадрів. Проте, падіння кореляції між ROI та кількістю випускників у третій рік вказує на можливе перенасичення ринку праці, що вимагає адаптації освітніх програм до змінних потреб економіки. Наприклад, більше уваги могло б бути приділено перепідготовці та навчанню протягом життя, щоб забезпечити відповідність кваліфікацій випускників потребам ринку праці.

Висновки. Загалом, висновки свідчать про необхідність розробки економічних механізмів, які забезпечать стабілізацію фінансування освіти у часи економічної нестабільності, а також адаптація освітніх програм до мінливих умов ринку праці, щоб підвищити ROI і забезпечити сталість інклюзивного розвитку освітньої сфери. Значущим чинником, який впливає на рентабельність інвестицій у інклюзивну освіту, є економічна складність. Складність економічних відносин сприяє підвищенню попиту на кваліфіковані кадри, що стимулює інвестиції в освітні програми та забезпечує вищий рівень поверненості інвестицій, оскільки випускники, які мають вищу кваліфікацію, забезпечують більший внесок у економіку. Середня заробітна плата також є індикатором економічного благополуччя, що впливає на здатність громадян інвестувати в освіту, сприяючи подальшому розвитку інклюзивної освіти та збільшенню її доступності.

Література:

1. Гальчинський А. С., Єщенко П. С. Економічна теорія: Підручник. Київ : Вища школа., 2007. 503 с.
2. Тріпак М. М., Комарніцький О. Б., Скрипник А. Ю., Комарніцька Л. М., Боровисюк Т. В. Віхи зростання: технікум-інтернат, коледж, інститут (1971-2021 рр.): монографія / за заг. ред. О. Б. Комарніцького. Кам'янець-Подільський: ВПЦ Західноукр. нац. ун-ту «Економічна думка», 2021. 464 с.
3. Інклюзивність економіки – нове мірило економічного росту. За матеріалами: World Economic Forum. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth_2017.pdf
4. Інклюзія в дії: стратегії впровадження в Україні та світі : колект. Монографія. К. М. Біницька та ін. Тернопіл. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2022. 325 с.
5. Показник середньої заробітної плати за 2022 рік. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2152284-pokaznyk-serednoyi-zarobitnoyi-platy-za-2022-rik/>

6. Домінанти становлення інклюзивного соціуму в Україні: колективна монографія / За загальною редакцією М. Тріпака, С. Петрухи, А. Тимківа. Кам'янець-Подільський : ЗУНУ, 2022. 457 с.

7. Тріпак М. М. Моделювання видатків інклюзивного вищого навчального закладу. *Світ фінансів*: науковий журнал. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка». 2018. № 2(55). С. 78–89.

8. Тріпак М. М. Оптимізація видатків кошторису інклюзивного вищого навчального закладу в умовах соціальної моделі оздоровчої реабілітації. *Науково-практичний журнал «Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку»*. Київ : Міленіум, 2018. С.68–84.

9. M. Tripak, Y. Toporivska, A. Akimjak, J. Nowak, T. Lebid Economic Efficiency of the Newest Technologies of the Distance Institutionalization of Inclusive Education in the Conditions of a Special Educational Environment. International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT), 2024, P. 314–317.

References:

1. Halchynskiy A. S., Yeshchenko P. S. (2007). *Ekonomichna teoriia*: Pidruchnyk. [Economic theory: the guide]. Kyiv: Vyshcha shkola. 503 s.

2. Tripak M. M., Komarnitskiy O. B., Skrypnyk A. Yu., Komarnitska L. M., Borovysiuk T. V. (2021). *Vikhy zrostantia: tekhnikum-internat, koledzh, instytut (1971-2021 rr.): monohrafiia / za zah. red. O. B. Komarnitskoho*. [Milestones of the development: boarding technical school, college, institute (1971–2021 years): monograph / General editorship. O. B. Komarnitskiy]. Kamianets-Podilskiy: VPTs Zakhidnoukr. nats. un-tu “Ekonomichna dumka”. 464 s.

3. Inkliuzyvnist ekonomiky – nove mirylo ekonomichnoho rostu. [Inclusiveness of the economy – new measure of the economic development]. *Za materialamy: World Economic Forum* URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth_2017.pdf

4. Inkliuziia v dii: stratehii vprovadzhennia v Ukraini ta sviti : kolekt. Monohrafiia. [Inclusion in action : strategies of the implementation in Ukraine and in the world]. (2022). K. M. Binytska ta in. Ternopil. nats. ped. un-t im. Volodymyra Hnatiuka. Ternopil : Osadtsa Yu. V. 325 s.

5. Pokaznyk serednoi zarobitnoi platy za 2022 rik. [Indicator of the average salary for the 2022 year]. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2152284-pokaznyk-serednoyi-zarobitnoyi-platy-za-2022-rik/>

6. Dominanty stanovlennia inkliuzyvnoho sotsiumu v Ukraini: kolektyvna monohrafiia / Za zahalnoi redaktsiieiu M. Tripaka, S. Petrukhy, A. Tymkiva. [Dominants of the developing of the inclusive society in Ukraine: collective monograph / General editorship M. Tripak, S. Petrukha, A. Tymkiv]. (2022). KamianetsPodilskiy: ZUNU. 457 s.

7. Tripak M. M. (2018). Modeliuvannia vydatkiv inkliuzyvnoho vyshchoho navchalnoho zakladu. [Modelling of the budget expenditures of the higher educational institution]. *Svit finansiv: naukovyi zhurnal*. Ternopil: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr Ternopilskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu “Ekonomichna dumka”. № 2 (55). S. 78–89.

8. Tripak M. M. (2018). Optymizatsiia vydatkiv koshtorysu inkliuzyvnoho vyshchoho navchalnoho zakladu v umovakh sotsialnoi modeli ozdorovchoi rehabilitatsii. [Optimization of budget expenditures of an inclusive higher educational institution in the context of a social model of health rehabilitation]. *Naukovo-praktychnyi zhurnal “Problemy innovatsiino-investytsiinoho rozvytku”*. Kyiv: Milenium. S.68–84.

9. M. Tripak, Y. Toporivska, A. Akimjak, J. Nowak, T. Lebid. (2024). Economic Efficiency of the Newest Technologies of the Distance Institutionalization of Inclusive Education in the Conditions of a Special Educational Environment. International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT). P. 314–317.

Стаття надійшла до редакції 27.01.2025 р.